

Sosiaali- ja terveysministeri Kaisa Juuso

Yhteisöt ja toimintakyky -osaston päällikkö Annakaisa Iivari ja Toimintakyky-yksikön johtaja Taru Koivisto, STM

Toimitusjohtaja Minna Korhikoski-Västi, johtava juristi Sami Uotinen ja erityisasiantuntija Jaana Viemerö, Hyvil Oy

Invalidiliiton näkemyksiä uuden vammaispalvelulain toimeenpanosta

Vuoden 2025 alussa voimaan tulleen vammaispalvelulain soveltamisen käynnistyminen hyvinvointialueilla näkyy Invalidiliitossa fyysisesti vammaisten ja toimintaesteisten ihmisten huolestuneina yhteydenottoina. Hyvinvointialueiden henkilöstön osaamista on lisättävä kouluttamalla heitä uuden lain sisällöistä ja YK:n vammaisyleissopimuksen merkityksestä. Soveltamisohjeiden laadinnassa on huomioitava vammaispalvelujen käyttäjiltä saadut tiedot, joista muutama esimerkki tässä kirjeessä. Tiedot toivottavasti auttavat korjaamaan epäyhdenvertaiseen kohteluun johtavia toimintamalleja paremmiksi.

Hyvinvointialueilla laaditaan uudessa vammaispalvelulaisissa säädettyjä palveluita ja taloudellisia tukitoimia koskevia palvelukuvauksia ja soveltamisohjeita. Invalidiliitto korostaa, että lain toimeenpanossa on huomioitava riittävä resursointi, asiakasosallisuus ja -lähtöisyys, yksilölliset tarpeet sekä palveluiden jatkuvuus, toimivuus ja turvallisuus.

Vammaispalvelut ovat välttämättömiä vammaisille ihmisille, jotta heidän osallisuutensa ja perusoikeutensa toteutuvat yhdenvertaisesti. On huolestuttavaa, mikäli vammaispalvelulakiin kirjattua välttämättömyyden käsitettä tulkitaan niin, että lähes mikään ei oikeastaan olekaan välttämätöntä vammaisen ihmisen arjen sujumisen tai ylipäättään itsenäisen elämän edellytysten kannalta.

Osa vammaispalveluista on ns. subjektiivisia oikeuksia, jotka on myönnettävä vammaispalvelulain kriteerit täyttävälle henkilölle hyvinvointialueen käytettävissä olevista resursseista riippumatta. Vaarana on, että hyvinvointialueet yrittävät soveltamisohjein rajoittaa vammaisten henkilöiden subjektiivisten oikeuksien toteutumista. Tällainen rapauttaa oikeus- ja hyvinvointivaltion perustaa.

Soveltamisohjeiden normihierarkkinen asema tuntuu neuvontapalveluumme tulneiden yhteydenottojen perusteella kääntyneen osin lainvastaiseen asentoon. Viranhaltijat vetoavat monesti päätöksissään soveltamisohjeisiin sivuuttaen niitä ylempänä normihierarkiassa olevat pakottavat lainsäätökäytännöt.

Asiakasosallisuuden toteutuminen edellyttää vammaisten ihmisten äänen kuulemista riittävän varhaisessa vaiheessa heitä koskevaa päätöksentekoa valmisteltaessa. Myös YK:n vammaisyleissopimus edellyttää tätä. Hyvinvointialueiden vammaisneuvostot sivuutetaan kuitenkin usein vammaisia henkilöitä koskevien päätösten valmistelussa ja tekemisessä. Kuulemisaikataulu voi olla lyhyt, usein kommentit ohitetaan systemaattisesti eli kuuleminen on vain näennäistä, aina ei edes pyydetä kommentteja. Myöskään hyvinvointialueen toimintaa ja päätöksiä ohjaavien asiakirjojen käsittelyssä vammaisneuvostoja ei aina oteta mukaan valmisteluun, joten vammaiset henkilöt jäävät sanoituksen ulkopuolelle, vaikka kyseessä on haavoittuva, suurin ja syrjityin vähemmistö.

Sosiaalihuoltolain ensisijaisuus suhteessa vammaispalvelulakiin ei saa merkitä sitä, että luottamuksensuojaperiaatteen vastaisesti hyvinvointialueilla säästösyistä puretaan voimassa olevia

vammaispalvelupäätöksiä ja siirretään asiakkaita sosiaalihuoltolain piiriin, vaikka olosuhteissa ja toimintakyvyssä ei olisi tapahtunut muutoksia. Myöskään määräaikaisten palvelupäätösten umpeutuessa asiakkaan palveluita ei saa heikentää siirtämällä heitä keinotekoisesti sosiaalihuoltolain piiriin.

Tiedossamme on tilanteita, joissa asiakkaalle subjektiivisina oikeuksina myönnettyjä palveluita ja taloudellisia tukitoimia on heikennetty myöntämällä kaikki tai osa palveluista sosiaalihuoltolain perusteella. Palveluun liittyvää toimintatapaa on muutettu ilman keskustelua asiakkaan kanssa ja ilman, että asiakkaalle on tehty uusi valituskelpoinen päätös. Palvelujen perusteeton heikentäminen voi aiheuttaa vammaiselle ihmiselle terveyden ja hyvinvoinnin vähenemistä, työttömyyttä ja syrjäytymistä. Yhteiskunnan kustannukset lopulta kasvavat, eli säästöä ei synny.

Esimerkiksi kuljetuspalveluissa vammaisen ihminen voi joutua odottamaan kyytiä 2 tunnin ajan, vakiotaksioikeuksia on poistettu ja jopa perheenjäsenten osalta rajataan, ketkä voivat matkustaa mukana. Henkilökohtaisen avun tunteja on vähennetty asiakkaan tilanteen pysyessä ennallaan, lisätunteja ei ole myönnetty, apu on korvattu sosiaalihuollon maksullisilla palveluilla tai asiakkaita pyritty siirtämään palveluyksiköihin asumaan.

Vammaispalveluiden toimivuudella ja sillä, että ne vastaavat erityispalveluna vammaisen henkilön yksilöllisiin tarpeisiin ja elämäntilanteisiin, on välitön perusoikeuksia toteuttava tai estävä vaikutus. Myös perustuslakivaliokunta ja valvovat viranomaiset ovat kiinnittäneet huomiota vammaispalveluiden perusoikeusherkkään luonteeseen. Muistutamme tästä viranomaisia, koska vammaispalveluiden perusoikeudellista luonnetta ei tähänastisessa toimeenpanossa ole riittävästi sisäistetty.

Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus ja osallisuus ovat vuonna 2016 ratifioidun YK:n vammaisyleissopimuksen läpileikkaavia periaatteita. Niihin nojaten Invalidiliitto korostaa, että uutta vammaispalvelulakia toimeenpantaessa on varattava riittävät taloudelliset resurssit palveluiden myöntämiseen ja osaavan virkakunnan palkkaamiseen. Liitto on huolissaan alueilla käynnissä olevien säästöohjelmien, yt-neuvottelujen sekä organisaatiomuutosten vaikutuksista vammaisten ihmisten palveluihin. Riittävätkö rahat palveluiden toteuttamiseen ja pysyykö osaava henkilöstö töissä?

Invalidiliitto pyytää sosiaali- ja terveysministeriötä ja Hyvil Oy:tä muistuttamaan hyvinvointialueita siitä, että

- vammaisen asiakkaan palvelutarpeen arvioinnissa ja palvelupäätöksissä tulee asiakkaan edun edellyttämällä tavalla ottaa kokonaisvaltaisesti huomioon lainsäädäntö, ihmisoikeusvelvoitteet ja oikeuskäytäntö
- soveltamisohjeita laadittaessa on varmistettava, etteivät ne ole ristiriidassa lain kanssa
- vammaisneuvostojen ja vammaisjärjestöjen kanssa on neuvoteltava YK:n vammaisyleissopimuksen ja hyvinvointialuelain edellyttämällä tavalla

Kunnioitavasti

Invalidiliitto ry

Janne Juvakka, toimitusjohtaja

Laura Andersson, yhteiskuntasuhdejohtaja